УДК 316.7:39(497.11)”200”

Иван Ковачевић

СРПСКА АНТРОПОЛОГИЈА У ПРВОЈ ДЕЦЕНИЈИ ДВАДЕСЕТ ПРВОГ ВЕКА[1]

Положај антропологије у официјелним номенклатурама наука у Србији узрокован је разлазом с традиционалним поимањем „науке о народу“ који је довео до новог позиционирања унутар класификација које креирају државни органи. Држава преко министарстава и независних регулаторних тела класификује антропологију у сфери науке као „историјску“ дисциплину, док у сфери високог образовања антропологију третира као „социолошку“ науку. Стога је однос према историји и социологији одлучујући за позиционирање антропологије у систематизацији наука. Емпиријски посматрано антропологија је, напуштајући старе „етнолошке“ концепте изашла из окриља историјских дисциплина, да би с новијим историјским проучавањима („друштвена историја“) дошла у однос антропологије и историјске етнографије коју антропологија интерпретира својим методолошким поступцима. Према социологији класификацијски изнуђено разграничење се може градити на концентрацији особина проучаваних феномена при чему се на социолошком полу осе дистинкције налази рационално, формализовано и организовано, а на антрополошком несвесно, спонтано и креативно. Појаве које се на основу ових карактеристика групишу на једном полу могу се препознатљиво одредити као задатак/поље/предмет једне или друге дисциплине.

Кључне речи: *српска антропологија, крај двадесетог и почетак двадесетпрвог века, антропологија и историја, антропологија и социологија, социјална рецепција антропологије*

[1] Чланак је резултат рада на научноистраживачком пројекту „Антропологија у 20. веку: теоријски и методолошки домети“ (ев. бр. 147037) који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

1. Прекид континуитета с претходном етнологијом

Трансформација српске етнологије у последњој четвртини двадесетог века[2] прекинула је стање у којем се етнологија понашала као да друштвени задатак због којег је формирана крајем деветнаестог и почетком двадесетог века и даље постоји. У време процеса антропологизације у последњој четвртини двадесетог века дошло је до одустајања од оних истраживачких пројеката који су требали да, у периоду њеног конституисања, послуже за утврђивање етничких, па самим тим и државних граница. Ти истраживачки пројекти су били (ре)конструкција етнографије српског села и сељака деветнаестог века и дилетантска „етногенеза“ као „наука“ о пореклу и постанку народа.

Антропологизација српске етнологије одиграла се у тренутку када је већ дуго била у стању клиничке смрти јер су политички услови потребе за њом нестали после Првог светског рата. Осим тога и временска удаљеност настанка парадигме на којој је конституисана мерила се двоцифреним бројем деценија док је њена метафизичка суштина нестала пред модерном науком двадесетог века. Таква антропологизација је представљала прекид с политичком инструментализацијом створеном у оквиру националних пројеката. Колектовање етнографских дата о српској традицијској култури, заправо сеоској култури на просторима на којима су живели Срби, имало је за циљ да се утврде границе српског етничког простора. Овај пројекат је пропао из два разлога: прво из теоријских разлога јер није доказано постојање „народног духа“ који би се еманирао у културним елементима и друго, из сасвим емпиријских разлога јер се на зацртаном српском етничком простору међу становништвом, које је декларисано као српско, није могао пронаћи заједнички именитељ у оквиру класичног инвентара културе.

Други значајан елемент разлаза с претходном етнологијом је био излазак из „етногенетских“ писања о „пореклу народа“ који је био повезан с неуким преписивањем и компилирањем фрагмената палеолингвистике, археологије и историје што је додатно комбиновано с физичком антропологијом и подацима угашене антропогеографије схваћене као бележење кретања становништва.[3]

Оба прекида су резултирала и дислоцирањем из „историјске групације“ у оквиру које се статус кретао од већих или мањих симпатија према „чарапологији“ до подсмеха или згражавања над дилетантским „етногенетским“ писањима.

---

[2] Сумарни преглед развоја српске антропологије/етнологије види у И. Ковачевић, Из етнологије у антропологију (Српска етнологија у последње три деценије 1975–2005), у Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ, 21. Београд, 2005, 11–19. и И. Ковачевић, Традиција модерног, Београд, 2006, 47–61.

[3] Такви радови су називани проучавање „етничких процеса“, „етничке прошлости“, „етничких карактеристика“ или, чак, „етнолошких карактеристика“.

2. Реконструкција

а) Модернистички третирана традиција – од чувара традиције до тумача једне временски и просторно фиксиране културе

Царски рез помоћу којег је етнологија извађена из сопствене прошлости проблематизовао је оквир саме дисциплине. Огроман фундус података који је нагомилан у етнографским списима ствараним у току деветнаестог и у првој половини двадесетог века остао је у етнолошким трезорима и поставило се питање шта чинити с њим. Један могући приступ је преузимање улоге „чувара традиције“ који ће заједно с институцијама за заштиту споменика културе и фолклорним музичко-играчко-певачким друштвима конструисати и чувати један културни склоп који се опредмећује кроз музејске изложбе и етно-паркове и активно приказује кроз фолклорне приредбе. Такав статус би антропологију претворио у конструктора и кустоса „народне традиције“ и, самим тим, у стручни сервис фолклорних удружења и свих могућих традициољубивих пројеката. Несврсисходност искључивости оваквог приступа и сигуран губитак социјалног статуса науке није потребно посебно доказивати.

С друге стране, бесмислено је било одрећи се сакупљеног материјала који је временски релативно омеђен и представља веома детаљно сведочанство о животу људи у периоду деветнаестог и двадесетог века. Прикупљена етнографска грађа, која говори о „традицијском друштву“, гради одређене моделе који се могу тумачити с базичном историјском перспективом и сврхом, уз употребу класичне историјске критике етнографских извора, али с не-историјским резултатом. То значи да нови антрополошки циљ није био онај класични етнолошки – реконструкција описа живота у Србији деветнаестог века – већ да утврди значења, потребе и функције, структуре мишљења у описаним културним елементима. Због тога је оно што се обично назива народна традиција остало предмет антрополошког бављења, али не као стварање конструкта и његово даље чување, већ као фундус чињеница које су предмет интерпретација баш као и чињенице из сваког другог таквог фундуса. Ипак, историјска самосвест као резултат потреба за спознајом прошлости чини да интерес за овај фундус превазилази интерес за сличне фундусе с, мање или више, даљих територија, што резултира посебним интересовањем за „традицијско друштво“ или „културу српског села у деветнаестом веку“.

б) Конструктивистички приступ етницитету

Могућност „наставка“ бављења питањима етницитета није нужно представљао раскид с историјском димензијом коју антропологија етницитета садржи кроз негацију есенцијализма и конструктивистички приступ. Истраживање конструкције етницитета подразумева уочавање ситуационог, односно историјског, конструисања онога што се раније сматрало датим кроз метафизичко узајамно конституисање „народног духа“ и његових еманација. Међутим, на тај начин је етницитет постао тек један од много стотина културних елемената којима се антропологија бави и то ограниченог обима чак и у изразито мултикултурним срединама. Наиме, детаљно проучени конструкти, којима су дате групе одређене, не остављају више много тема и простора за даља истраживања. То ипак не значи да је антропологија етницитета завршно поглавље проучавања етницитета, поготово, што конструктивистички дефинисан етницитет[4] подразумева и могућности трансформација и стварања нових конструката.

в) Урбана антропологија – антропологија савремености/модерности – политичка антропологија

Само једноставним простим праћењем просторног померања свог некадашњег објекта проучавања српска етнологија се претворила у урбану антропологију. Процес је у рудиментарним облицима и обиму започео у оквиру „старе“ етнологије којој је предмет „побегао“ са села у град. То претварање није било могуће обавити у оквирима етнологије опремљене искључиво средствима за теренско истраживање које је требало да од најстаријих живих становника најнеразвијенијих области сазна шта су им бабе и прабабе причале о давним временима. Такав апарат није могао да одговори интерпретативном задатку ни у оквиру традиционалног поимања предмета етнолошког истраживања. Померање истраживања у урбане средине било је праћено и иновативним стратегијама (објашњење, тумачење,

[4] Од већег броја радова који конструктивистички приступају етницитету као илустрација могу се навести радови М. Прелић, Б. Жикића и С. Недељковића: М. Прелић, После Фредрика Барта: савремена проучавања етницитета у комплексним друштвима, Гласник Етнографског института САНУ, 45, Београд, 1996; М. Прелић, Срби у селу Ловри у Мађарској током двадесетог века, Будимпешта, 1995; Б. Жикић, О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој у Н. Пантелић (ур.) Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Београд, 1998; Б. Жикић, Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници: Селеуш, у С. Ковач, Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије, Етноантрополошки проблеми пос. изд., Београд, 2005; С. Недељковић, Мит, религија и национални идентитет: митологизација у Србији у периоду националне кризе, Етноантрополошки проблеми, Год. 1, Бр. 1. (Н.с.), Београд, 2006; С. Недељковић, Част, крв и сузе. Огледи из антропологије етницитета и национализма, Београд, 2007.

разумевање) и иновативним поступцима (историјска анализа дифузије, функционална анализа, структурално-семантичка анализа) примењиваним и на „традицијску“ и на урбану средину.

Преусмерење антропологије на проучавање просторне и временске целокупности поставило је питање адаптације на нову средину. Стога је логично да су се у периоду прилагођавања највише јавиле теме „класичне“ по предмету,[5] да би се постепено шириле на политичке феномене који су, стицајем специфичних околности, имали јак социјални набој, а били подложни антрополошком истраживању/ангажману.[6]

3. Окружење и тематска ексцентричност – за антропологију против ентропије

Могуће је сасвим успешно бранити тезу да нема граница између научних дисциплина, да је разграниченост посебно немогућа у друштвеним и хуманистичким наукама то јест да је немогуће разграничити на пример историју, социологију или антропологију. Епистемолошка одрживост непостојања граница између појединих научних дисциплина произлази из немогућности парцелизације света којом би свака научна дисциплина добила своје поље деловања. Међутим, епистемолошки ставови немају увек свој одраз у социјалној реалности чији је однос према друштвеним наукама утемељен на неколико основа од којих један јесте епистемолошки, али није нужно у складу са презентним ставовима, већ далеко чешће с неким ранијим, који су социјално учвршћени и подложни веома спорим променама. То значи да су неке раније епистемолошке поставке задатака и предмета друштвених и хуманистичких наука петрифициране и присутне у њиховом актуалном друштвеном одређењу[7] и да је процес њихове промене сигурно дуг и с неизвесним исходом.

---

[5] О значају једне такве групе тема види И. Ковачевић, Ван Генеп поново међу Србима, Етноантрополошки проблеми, Год. 1. Бр. 1. (Н.с.), Београд, 2006.

[6] На значај специфичне политичке антропологије у окриљу српске антропологије у последњој деценији двадесетог века указао је С. Наумовић. (Види С. Наумовић, Национализација националне науке? Политике етнологије/антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века, у С. Ковач (ур.), Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије, Београд, 2005, 39–46. и S. Naumović, The Ethnology of Transformation as Transformed Ethnology: The Serbian Case, Ethnologia Balkanica, Vol. 6, 2002, 7–37.)

[7] Друго је питање да ли неапликатибилност епистемолошких поставки, које полазећи од недељивости света, од идеје тоталитета, не дозвољавају разграничење друштвених и хуманистичких наука, и чињеница да су и даље свуда на различите начине разграничене, доводе до судара тих поставки с праксом, као критеријумом истине, и чине их нетачним.

У ситуацији у којој дисциплина нема могућност да на друштвени захтев за дефинисањем ње саме одговори уз епистемолошку подршку, једино је могуће кретати се у оквиру праксе и пракса као извора. Из антрополошке праксе и антрополошких пракса могуће је замислити антрополошко језгро и антрополошку разноврсност који представљају епистемолошки недефинисани ужи део епистемолошке неограничености.[8]

У друштвеном окружењу у Србији и то оном најужем које сачињавају управо они који се баве друштвеним и хуманистичким наукама и запослени у медијима који се баве „културом“ и даље се мисли да антропологија, под именом етнологија, проучава „погаче и прегаче“.[9] Истина, то далеко више говори о незнању и ускостручности оних који се „баве“ друштвеним и хуманистичким наукама, али, поготово уз медијске ствараоце друштвене представе, утиче да се српска етнологија/антропологија екстерно доживљава као да је хибернирана у средњој фази (1920–1975) бесциљног прикупљања далеких и насумичних сећања на „народну традицију“.[10] Оквир у којем постоје и оваква, социјално утицајна, становишта и препуна складишта етнографских података (етнографска грађа, музеји и слично), представља разлог што се као први део антрополошког језгра може одредити модернистичко проучавање класично схваћене традиције с њеним прецизним појмовним, временским и просторним одређењем. Други део језгра би био временски и просторно неомеђен са сличним тематско-предметним усмерењем и већим делом истраживања у зонама урбаности, модерности и савремености.

Посебно је тешко чак и приближно описати шта се подразумева под антрополошком разноврсношћу која се налази између антрополошког језгра и онога што карактерише епистемолошка неограниченост и етаблиране зоне других традиционално утемељених друштвених и хуманистичких наука. Могуће да је лакше разумети о чему се ради уз помоћ оних искорака из зоне антрополошке разноврсности који доприносе социјално опасној непрепознатљивости с једне стране и могућим дилетантизмом што погодује лошој општој представи о дисциплини, с друге стране. Примери таквих искорака под фирмом етнологије/антропологије могу се наћи у методолошки неуком проучавању

[8] Однос језгра и разноврсности није могуће просторно схватити, а поготово није могуће урадити графички приказ тог односа. Познат је случај једног антрополога који је услед вишедеценијске немогућности да просторно одреди и графички прикаже односе између антропологије и осталих друштвених и хуманистичких наука, који је себи поставио као задатак, остао без највишег научног звања и професорске каријере.

[9] То потврђују резултати анкете коју је, у свом дипломском раду, извршила Бојана Слијепчевић међу научним радницима из сродних области (историја, социологија), уредницима културних рубрика штампаних и електронских медија и једном броју факултетски образованих људи различитих профила. Дипломски рад под насловома „Представе и ставови о професији етнолог-антрополог“ је одбрањен на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду 2004. године.

[10] И. Ковачевић, Из етнологије у антропологију (Српска етнологија у последње три деценије 1975-2005), у Етнологија и антропологија: стање и перспективе, Зборник Етнографског института САНУ, 21, Београд, 2005.

ставова, иначе класичном и инструментално исцизелираном задатку социјалне психологије, лошој и идеолошки и политички затрованој социологији транзиције, улазу у савремену педагогију или просветну политику, бављењу политичком теоријом (и политичком праксом) зарад њих самих, а не у оквиру антропологије политике итд. Међутим, чак и уколико су овакви искораци методолошки уприличени и направљени на основу релевантне неантрополошке литературе, што зависи искључиво од прихватања акрибичности и улагања труда, они остају сметња социјалној препознатљивости антропологије. У том случају осим необузданих личних афинитета не би постојао ни један разлог да се од непотребних додира који стварају непрепознатљивост не учини један корак „назад“ ка антрополошкој разноврсности, која је толика да свако у њој може наћи задовољење личне научне радозналости. Уколико се погледају могући узроци овог искорака, који може бити опасан за дисциплину унутар постојећег окружења, види се да немају оправдања чак и када би се логичким путем изоставило постојање спољног фактора. Овде се не мисли на покушаје да се малим и површним знањима из других друштвених и хуманистичких наука унутар антропологије „продаје магла“ велике учености, покушаје који су засновани на надама да ни антрополози, нити они „други“ не читају ништа друго осим сопствених дела. Напротив, и онда када се ради о коректном и обавештеном приступу догађа се скоро неприметно „увлачење“ у друге дисциплине на пољима у којим сама антропологија нема велик број релевантних истраживања, размишљања, анализа, метода итд. и у којим „гравитациона сила“ те, друге дисциплине извлачи из антрополошке разноврсности у неизвесну зону. Даља судбина таквог рада је непредвидљива у смислу велике неизвесности акцептирања од стране те друге дисциплине,[11] али је извесно да растаче препознатљивост антропологије.

У српској антропологији нема честог искорака карактеристичног за антропологију у САД и Европи, који се најкраће може описати као NGO „антропологија“. Таква „антропологија“ има „теоријски“ део у излагању филозофије људских права и политичком образлагању значаја цивилног друштва, садржи разматрање међународне правде, осуду ратних злочина и залагање за помирење. Један од важних задатака NGO „антропологије“ је бављење национализмом, етничким сукобима и покушајем смиривања конфликта у критичним регионима. Главне циљне групе ове „антропологије“ су избеглице или мањине свих врста, а циљ „антрополошког“ ангажовања је социјални рад хуманитарног и политичког карактера.[12] NGO „антропологија“

[11] И позитивно и негативно одношење према појединачном „антрополошком госту“ има негативну последицу на антропологију и антрополошки цех. У случају позитивне оцене постаје извесно да се „озбиљне и квалитетне студије могу правити само ван антропологије“ те да „квалитетни антрополози“ нужно излазе из оквира антропологије. У случају неакрибичног приступа ова карактеристика се лако приписује образовању тј . целој дисциплини из које стиже неакрибичан рад.

[12] Једна од грана NGO „антропологије“ је ромологија настала на основу лаког добијања страних грантова.

се реализује на најразноврснијим скуповима, конференцијама, семинарима, изложбама који имају форму, налик својим научним панданима. Укупна оцена NGO „антропологије“ се може кретати од прихватања племенитости и хуманости као њеног извора до осуде неоегзотизма и неоегзотизације и препознавања таквих намера. Међутим, ниједна од тих оцена није примарно релевантна за антропологију за коју је далеко значајније да NGO „антропологија“ може, сасвим неосновано, контаминирати општу представу о академској дисциплини.

Већ је указано да је социјално окружење изграђено на многим представама које више немају статус ставова дисциплине и које припадају историји идеја у оквиру тих дисциплина. Међутим то и такво окружење представља датост и поједина дисциплина, уколико о томе не води рачуна, може се наћи у тешком положају који је сада изазвала. С друге стране, нису ни представе на којима се базира друштвена препознатљивост и друштвена регулатива вечне и непроменљиве. Иако су прилично статичне оне се могу мењати. Но, путеви те промене морају бити промишљени а целина антрополошке разноврсности требало би да има средства, могуће најбоља, на пример из оквира антропологије науке, да препозна начине и дозе утицања на промене. Целокупно екстрадисциплинарно јавно мњење није најважнија адреса за пријављивање промене, али од првог круга традиционално „сродних“ дисциплина се може очекивати да шири представе које ће се, у још понеком концентричном кругу, прелити и до оних који сасвим регуларним начинима одлучују о научном и академском положају антропологије.[13] Раније поменута „знања“ о томе чиме се етнологија/антропологија бави унутар првог круга говоре, не само о потреби да се та „знања“ учине знањима, већ и о начинима на које то треба чинити. Ти начини треба да узму у обзир конзервативизам старијих тј. непроменљивост сазнања која су стара и до пола века као и ускостручност млађих као резултат супспецијализација унутар сопствене дисциплине. Такође, могуће реакције на упад у традиционални забран поједине дисциплине може бити схваћен као непријатељски акт запоседања територије дисциплине или као знак слабости произашао из немања сопствених послова.

У многим хуманистичким дисциплинама разликован је, а и сада се разликује, део образовног процеса који се колоквијално зове „учење заната“ или простије „занат“. Тај део дисциплине се обично налази у зонама техника научног рада, једног фонда фактографског знања и апликације дисциплине у појединим занимањима. Неки пут појам „занат“ има значење само у првој наведеној зони па се сматра да учење „заната“ историчара представља обука за коришћење архива и историјских извора. У археологији сложена техника археолошког ископавања представља занат којим археолог треба да овлада да

[13] Невоље настају када се директно и непосредовано знањем и зналцима угледан стручњак за сунцокрет бави питањем организационог спајања или раздвајања друштвених и хуманистичких наука.

би знао да обави ископавање. Овладавање „занатом“ је неопходност у свим наукама и вештинама које се тичу здравља што, осим медицинских наука, подразумева и дисциплине које се сматрају друштвеним или хуманистичким наукама као што је психологија, поготово у делу клиничке психологије.[14]

У ранијем периоду антропологија, под називом етнологија, имала је део који се могао сматрати „занатом“. Тај „занат“ се првенствено односио на обуку за делатност у оквирима једног специјализованог музеја и скоро стотине музеја тзв. комплексног типа у којима обавезно постоји „етнографски“ сектор. Обука за извршавање таквих „занатских“ послова је требало да обухвати обучавање за обављање теренског истраживања у заосталим и забаченим селима, обраду сакупљеног/откупљеног материјала у музеју и обимно фактографско знање о материјалној култури српских сељака деветнаестог века. И у доба функционисања неантропологизоване етнологије у Србији универзитетско образовање је у сасвим малом обиму обухватало обучавање за обављање овог „заната“ тако да је редовна констатација запослених у музејским установама гласила: „Све сам морао/ла да учим од почетка“. Тај став је, углавном, одговарао чињеничком стању јер универзитетско образовање етнолога није могло, у мери која је потребна за рад у музејима, да детаљише о материјалној култури српског села. Узрок овоме је био велики број различитих врста предмета који су били у употреби помножен с великом територијалном диверсификацијом што је чинило да би такве студије трајале више од људског века уз ангажовање тридесет до четрдесет наставника. У том периоду ни обука за теренски рад није била у центру образовног процеса што је било узроковано преференцијом примарног искуства у етнографском послу („етнографија мог села“) коју је одсуство теренске обуке реверзибилно и додатно учвршћивало Могуће је да се ради о обичној репродукцији и да су носиоци образовног процеса, који су и сами користили примарно искуство уместо теренског рада, одбијали да „уче“ студенте техникама истраживања. Чак и ако су били у прилици да у оквирима летње праксе прођу неку обуку она је била распршена на све могуће сегменте сељачке културе и само се малим делом односила на предмете материјалне културе. Чак се и сматрало да је до описа других сегмената сељачке културе (веровања, обичаји...) теже доћи него до предмета материјалне културе, те, да за ове друге скоро да и није потребна никаква обука. С друге стране, упркос социјално петрификованој улози музеја општа и теоријска музеологија су озбиљно уздрмале класично схватање музеја.

Већ на основу ранијег непостојања „занатског“ дела етнологије, могуће је закључити да и савремена српска антропологија не представља „занат“ у оном смислу који је на пример неопходан археологији. Апсолутна непоновљивост

[14] Стога је сасвим разумљиво да је медицинско универзитетско образовање у великој мери изузето из унификације болоњским реформама, као и то да је Европска асоцијација психолога прописала правила која се тичу образовног процеса за то занимање без обзира на било какве општеобразовне декларације.

археолошког истраживања и неповратна штета коју би нанело нестручно ископавање чини да држава лиценцира знање и способност да се врше ископавања кроз режим издавања дозвола. У антропологији је не/могућност поновљеног истраживања теоријско питање[15] и оно нема далекосежне последице као што има у археологији. „Незанатски“ карактер антропологије, ипак, не може искључити њен однос према социјалном окружењу у којем егзистирају музеји у облику створеном пре више од једног века. Тај однос се не може свести на однос образовања специјализованих антрополога који ће при уласку у музеј одмах препознати и класификовати све предмете у свим збиркама. Напротив, будућност музеја у класичном облику је сасвим неизвесна[16] и припрема таквих кадрова, све и да је могућа, би била припрема за неизвесну могућност употребе нагомиланог фактографског материјала. Стога не би постојало никакво оправдање за формирање некакве „велике школе материјалне културе“. С друге стране образовање које би стварало специјалисту за некадашње доње делове орућих справа или специјалисту за посуде у којима се чувао сир на планинама тешко би се уклопило у савремене глобалне и европске процесе трансформације високог образовања. Управо ти процеси иду у другом правцу, у правцу стварања специјалисте за антрополошко мишљење, а не специјалисте за складиштење огромног броја етнографских дата. Тако формиран стручњак дипломирани master, специјалиста или доктор наука треба да зна да се снађе у обиљу података, да зна шта с њима чинити, да зна где да сазна сву фактографију, да уме да пронађе где и како је та фактографија интерпретирана, тумачена, објашњавана итд.

4. Екстерна класификација антропологије и етнологије и успостављање дистинкција

У класификацијама које врши држава антропологија и етнологија представљају необичност која не подлеже лаком разврставању. Двојна класификација антропологије: припадање друштвеним наукама (social sciences) и хуманистичким наукама (humanities) присутна је и у европским класификацијама (European Science Foundation).[17] Антрополошка ис-

[15] S. Kovač – M. Milenković, Ponovljene studije u antropologiji – FanBek vs. Griol, Antropologija, br. 2, Beograd, 2006.

[16] M. Simić, Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of Museum Modernity Practice, Гласник Етнографског института САНУ, LIV, Београд, 2006, 305–306; Lj. Gavrilović, Muzeologije u vakuumu, Етноантрополошки проблеми, Год. 1, бр. 2. (Н. с.), Београд, 2006; Љ. Гавриловић, Култура у излогу: ка новој музеологији, Београд, 2007.

[17] European Science Foundation је асоцијација свих важнијих националних врховних научних организација и академија наука. (http://www.esf.org/home.html)

траживања су показала да оно што је немогуће једнозначно класификовати постаје необично, чудовишно, опасно и изазива нелагоду [18] што је могући разлог касног сврставања антропологије у научну и образовну структуру у Србији. Излагање детаљне историје таквог разврставања у протеклих пола века изискивало би посебну расправу. Сасвим сажет поглед показује да се назив антропологија у образовном систему јавља у називу предмета на новооснованим студијама социологије на Филозофском факултету 1959. године[19] и то као „Основи етнологије и социјална антропологија“, да би тај предмет изменама Статута Филозофског факултета из 1962. године био преименован у „Социјална антропологија“. Потом се назив антропологија јавља 70-их година као постдипломски интердисциплинарни смер или катедра, да би се у потпуности етаблирао 1990. године преименовањем Одељења за етнологију у Одељење за етнологију и антропологију.[20] У систему наука Министарства науке антропологија се јавља тек 2005. године од када се пројекти које финансира то министарство, а реализују их Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета и Етнографски институт САНУ, класификују као „Етнологија и антропологија“.[21]

За разматрање тренутне ситуације и блиске будућности антропологије треба се фокусирати на последња решења која показују све тешкоће које антропологија изазива покушајима оштрих класификација која су држави неопходна ради управљања просветним и научним сектором. Према класификацији Националног савета за високо образовање из 2006. године[22] антропологија и етнологија су сврстане у „социолошке науке“ с раздвајањем на свим степенима студирања (основне, master и докторске студије) и с раздвојеним називима диплома. Насупрот томе у класификацији Министарства науке антропологија постоји у оквиру Матичног одбора за историју, археологију и етнологију, док је социологија сврстана у Матични одбор за друштвене науке. То значи да различита друштвена перцепција, изражена у ове две класификације, намеће кратко разматрање односа према „сродним“ дисциплинама.

А) Антропологија као историјска дисциплина

Сврставање у „историјске“ дисциплине које се задржало у класификацији Министарства науке је „традиционално“ сврставање. Такво традиционално

[18] M. Daglas, Čisto i opasno, Beograd, 1993.

[19] Сто година Филозофског факултета, Београд, 1963, 171.

[20] Филозофски факултет 1963-1998, Београд, 1998, 479.

[21] http://www.nauka.gov.rs

[22] Национални савет за високо образовање Републике Србије је 26. децембра 2006. године донео „Листу стручних, академских и научних назива са назнаком одговарајућег степена студија“ у којој је извршио спајање социологије и антропологије у „социолошке науке“.

класификацијско место етнологије било је, чак и у изворној варијанти, у колизији с доминантним правцем етнолошког рада у великом делу двадесетог века који се базирао на актуелном етнографском опису израженом у етнографском презенту као начину етнографског писања. Етнографски презент је специфична теренска техника и књижевни стил, који је имао за циљ да у мислима читалаца изазове утисак непроменљивости традицијске културе (што је и разлог његове популарности у европским етнологијама). Дакле, употреба презента је инхерентно историцистичко оруђе – презент ту служи да се створи слика непроменљивости. Историјски карактер се, такође, тражио у покушајима да се преко сећања самих испитаника добијених актуалним етнографским поступком допре у даљу прошлост или априорном и ничим доказаном претпоставком да су појаве из 19. века о којима говоре сећања људи из двадесетог века непромењене у односу на појаве из 14. или 15. века. Оваква, „историјска“, стратегија етнологије није била прихваћена ни од самих историчара који су конкретна истраживања заснована на усменом извору сматрали аматерским или дилетантским, сматрајући етнографски запис искључивим сведочанством о времену у којем је настао. На другој страни, историјски фундирана истраживања културе, првенствено материјалне културе, омогућавала су да етнологија, мада сасвим парцијално, одржава епитет „историјске“ дисциплине. Ова истраживања, често називана „културноисторијска“ додиривала су се с историјом примењене уметности или историјом свакодневног живота и бавила су се историјатом предмета или културноисторијским утицајима које ти артефакти опредмећују. Овај приступ је захтевао овладавање „занатом“ историчара, што је у конкретним истраживањима значило овладавањем изворима и језицима на којима су ти извори писани (латински, старословенски итд.). Могуће је да је управо додатна, претежно аутодидактска, обука довела до сужавања овог типа истраживања на нешто мање акрибичне покушаје у односу на раније узоре или до одустајања од ове истраживачке стратегије. Новија друштвена историја деветнаестог и двадесетог века[23], полазећи од историјских извора, улази у овај традиционални етнолошки „забран“ контекстуализујући истраживане феномене у социјалне и економске промене. Ипак, ова тачка додира етнологије/антропологије и друштвене историје, која може ићи до стварања идентичних резултата истраживача различитог едукативног профила,[24] не може дати глобалан „историјски“ карактер целој антропологији. Нова, историјски документована, етнографија деветнаестог и двадесетог века показује да је хронолошки домет усменог извора ограничен и да ће се ан-

[23] Овде се првенствено мисли на проучавање друштвене историје заступљено у часопису „Годишњак за друштвену историју“ који је почео да излази 1994. године, као и на многе друге радове у новијој историјској продукцији.

[24] Пример таквог резултата, који у потпуности респондира концепту друштвене историје, аутора који потиче из антрополошког едукативног процеса је књига Александра Павловића о Београдском ауто-клубу између два светска рата. Види А. Павловић, Београдски ауто-клуб, Београд, 2006.

трополози уколико, традиционално усмерени на теренски рад, ограниче на овај вид прикупљања података, повлачити ка етнографији „садашњости“ и описивање двадесетог века препуштати историчарима. С обзиром да проучавање „новије друштвене историје“, осим обуке у смислу историјског рада с изворима, не укључује и „класичне“ језике као нужан услов њиховог читања и разумевања, стварање етнографије двадесетог века не би требало да представља неизводљив задатак за антрополошког етнографа. Ипак, дистинктивна црта која дели друштвеног историчара и антрополога налази се у постетнографском задатку у којем је антрополог, стичући у току едукативног процеса мноштво теоријских и методолошких знања, обучен и припремљен за разноврсне аналитичке поступке којима се објашњава и тумачи створени опис стварности.

Б) Антропологија и социологија

Разликовање антропологије и социологије се током развоја ових дисциплина одвијало поларизацијама па су се као предмет антропологије одређивала „примитивна друштва једноставне организације“, док би социологија проучавала „модерна комплексна друштва“. Друга поларизација се односила на „доминантне“ технике прикупљања података, па би антропологија користила квантитативне методе, првенствено посматрање и разговор, док би социологија користила анкету, што би у крајњој линији говорило о „квалитативној“ методологији антропологије и „квантитативној“ методологији социологије. Потпуну арбитрарност и неодрживост оваквих дистинктивних поларизација којима би се раздвајале антропологија и социологија није потребно посебно доказивати. И поред стварне неодрживости оваквих поларизација оне су често присутне у екстерној перцепцији ових дисциплина. Таква тврдокорна екстерна перцепција наводи на размишљање о коришћењу поларизација као клизних оса чија би темена представљала перципиране антрополошке и социолошке полове који би представљали више разликовање „ка споља“ него стварну дистинкцију коју препознају сами антрополози и социолози.

Дистинкција антропологије и социологије се може кретати по следећим осама:

Несвесно —— Рационално
Креативно —— Формализовано
Спонтано —— Организовано

По овим осама „клизају се“ појаве које проучавају антропологија и социологија тако да када се појава приближава крајевима оса онда је извеснија њена „припадност“ једној од ове две друштвене науке. Позитивистички ин-

спирисаном захтеву да се утврди прецизно мерило и инструменти за мерење удаљености од појединих крајњих тачака оса мора се одговорити негативно. Таквих прецизних инструмената којима би се извршила парцелизација света с циљем да свака наука добије своју парцелу једноставно нема, нити их може бити, па се стога и овај покушај дистинкције/релације, намењен првенствено екстерној перцепцији, заснива на релативној доминацији карактеристика друштвених појава које се преливају једна у другу дуж наведених оса градећи доминантне особине које опредељују претежан карактер дисциплине.

Када је делатност високо рационална (пројектована, осмишљена, произашла из дуготрајног планирања) као и формализована и организована до најситнијих детаља као што је нпр. образовање онда је та делатност примарно у домену социологије. Могућност да појединац или група немају свест о неком сегменту образовног процеса који се практикује у датој средини је маргинална, креативна интервенција је ограничена политичким и идеолошким детерминантама образовног система, а спонтаност редукована, готово на инцидент. Образовне институције, уз војне и казнене, показују веома висок степен формализације и организације, а могућност избегавања оног што је прописано скоро да је једнака могућности избегавања пријављивања и плаћања пореза у организованим друштвима.

Стога покушаји антропологије образовања имају антрополошко обележје само онолико колико на том називу инсистирају аутори. Анализа образовног система често има као исход анализу политичких претпоставки неког посебног образовног чина што показује анализа увођења веронауке у српски образовни систем после 2000. године која резултира закључком о политичком „дугу“ који је постмилошевићевска власт платила цркви за подршку у борби за рушење Милошевићевог режима.[25]

Сасвим другачија ситуација би била са социологијом мита која изгледа скоро немогућа, јер митска значења не припадају свесном знању ни појединца нити групе у којој мит постоји, нити је креативан тренутак настанка мита могуће формализовати. Уколико се, ипак, прихвати могућност да је причање мита организовани чин једна таква социологија мита неће превазићи анализу наративне ситуације и завршити у фолклористичком слепом цреву – теорији перформанса.

Насупрот областима људског делања које се у целини гледано доминантно позиционирају ка крајевима оса, за већину је карактеристична парцијалност. То значи да се неки феномени унутар те делатности групишу на једном, док се пак други феномени, групишу на другом крају осе. У тим случајевима и антропологија и социологија граде субдисциплине које се баве датом области. Најједноставнији пример је политика која у себи садржи феномене који се крећу ка „антрополошким“ тачкама оса, као што је

[25] J. Бећевић, Веронаука и(ли) евронаука: критика елемената реформе образовања 2000-2003, Гласник Етнографског института САНУ, 53, Београд, 2005.

политичко понашање масе, насупрот оним појавама које се могу описати карактеристикама „социолошких“ тачака, као што је високо софистицирана изборна кампања неке политичке странке. Ипак и унутар тих појава постоји по нешто „за оног другог“ па тако социолог прати процесе рационалног преузимања вођства над масом, формализацију масовне појаве и њену рутинизацију, док антрополог може пратити скривене и несвесне поруке једне политичке кампање или појединих спонтаних или креативних чинова унутар ње.[26]

И у специфичним сегментима друштвеног живота могућа је двострукост дисциплина, при чему је њихова сразмера варијабилна. Тако у проучавању затвора цео систем апликације пенолошких ставова и њихова операционализација преломљена кроз политички и економски систем, као и последице таквих казнених установа је домен социологије, а понашање у затворима и цео неформални систем односа од формирања група, кланова и сл., преко сиве економије до затворског фолклора формира антропологију затвора.[27] Да ли су могуће антропологија науке и социологија уметности? Наравно, да јесу. Иако је наука високо рационална, организована и формализована делатност, студије науке као културе уз нпр. етнографију лабораторије или анализа научних полемика у контексту социјалних студија науке или социјалне епистемологије, показују могућност позиционирања дела проучавања науке ка „антрополошком полу“.[28] С друге стране, уметност у чијој основи лежи креативност и спонтаност стваралаца има своју организациону реализацију кроз врло формализоване и рационалне радње као што су изложбе, концерти или позоришне представе, те може бити предмет проучавања као на пример социологија уметничких организација или социологија уметничке публике.

У проучавању религије, на примеру хришћанских цркава, очитује се поларизација на осама дистинкције, јер социолог проучава црквену организацију и религиозност припадника, док се антрополог бави уочавањем бриколираних ритуала или значењима основних религијских текстова.[29]

Наведене дистинкције које се налазе дуж оса разликовања су примерно резултат едукативних процеса и етаблиране екстерне перцепције и суштински арбитрарне. Ипак њихова арбитрарност, попут сасвим арбитрар-

---

[26] D. Antonijević, Politički simboli u predizbornoj kampanji Vojislava Koštunice 2000. godine, Nova srpska politička misao, Br. 1–4, Beograd, 2002.

[27] Није од значаја што се проучавање група у затворским системима обично сматра социолошким послом.

[28] Овако конципирана антропологија науке садржана је у наставном плану мастер студија етнологије и антропологије на Филозофском факултету у Београду у оквиру модула „Антропологија науке“ којим руководи доц. др Милош Миленковић.

(http://web.f.bg.ac.rs/index.php?option=modul&sid=58&id=1770&kid=1729&zid=)

[29] E. Leach – D. A. Aycock, Structuralist Interpretations of Biblical Myth, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1983. Хрватски превод: E.Leach – D. A. Aycock, Strukturalistička interpretacija biblijskog mita, Zagreb, 1988.

не дистинкције квалитативно-квантитативно, не спречава „разликовање“ антропологије и социологије по овим основама. Међутим, поставља се питање да ли антрополози и социолози, свесни немогућности да се ове дистинкције „спроведу до краја“, треба себе и окружење да убеђују у немогућност „повлачења прецизних граница“ и у „преливање на великој површини додира“. Уколико то учине побијајући овде наведене елементе поларног раздвајања отварају бесплодне расправе о општој или општијој науци и њеном мањем и специфичном делу, где и антрополози и социолози у историји дисциплина имају арсенал ставова којима би бранили своју доминантност. Урушавање самопрокламованих дистинкција, често екстерно прихваћених мада заснованих на неразумевању или површном поимању, које су базиране на „великим“ појмовима као што су „човек“/„култура“ и „друштво“ показује да ти кључни појмови/предмети нису могли да издрже сав терет дисциплинарног разграничења. Ни наведене дистинкције не могу послужити у свим могућим случајевима, али то могу учинити у веома великом броју, који могу послужити као јасно експланаторно средство пред екстерним класификаторским захтевима.

Ivan Kovacevic

SERBIAN ANTHROPOLOGY IN THE FIRST DECADE OF THE TWENTY FIRST CENTURY

Summary

The position of anthropology in official nomenclatures of sciences in Serbia has been caused by the traditional understanding of the “science of people” that led to the new positioning within classifications created by the state bodies. Through ministries and independent regulatory bodies, the state classifies anthropology in the sphere of science as a “historic” discipline, while in the field of high education it treats anthropology as a “sociological” science. Therefore, the relation towards history and sociology is crucial for the positioning of anthropology in the systematization of sciences. From the empiric point of view, by abandoning the old “ethnologic” concepts, anthropology came out of the aegis of historic disciplines to come with the recent historic studies (“social history”) to the relation of anthropology and historic ethnography, which anthropology interprets through its methodological procedures. According to sociology, a distinction exacted in terms of classification might be built upon concentration of characteristics of the studied phenomena, where at the sociological pole of the distinction axis one finds the rational, formal and organized, while the unconscious, spontaneous and creative is at the anthropological pole. The phenomena that are grouped based on these characteristics at one pole can be recognizably defined as a task/field/subject matter of one or the other discipline.